
TÜRKİYE'DE ALEVİLİK - BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARINDA TARİHİ BOZMA, YAKLAŞIM ve TARİHSEL PERSPEKTİF YANLIŞLARI*

*

*Ahmet Yaşar Ocak***

ÖZET

Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili araştırmaların geçmişi, Türkiye'de Cumhuriyet'le aşağı yukarı yaşıt sayılabilir. Bilhassa Ziya Gökalp sosyolojisinin etkisiyle, İslamiyet milliyetçi gözle görülmeye başlanınca, İslamiyet'in Arap ve İran etkilerinden arınmış, yalnızca Türkler'e has bir şeklinin olması gerektiğine inanan bazı bilim ve fikir adamları, bunun Alevilik ve Bektaşilik olabileceğini düşündüler. Başta Köprülüzâde Mehmed Fuad olmak üzere, o zamanlar *Türk Yurdu* dergisinin etrafında toplanmış bulunan Baha Said, Hamid Sadi, Hamid Vehbi vb. şahsiyetler, bu dergide bir dizi araştırma ve incelemeler yayınlamaya başladılar. 1920'li yıllarda *Türk Yurdu*'ndaki bu yayınları, *İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Mecmuası*'ndaki Yusuf Ziya (Yörükân)'ın araştırmaları izledi. Onun Türkiye'deki muhtelif Alevî cemaatleri üzerinde ciddi ve mahallinde gözlemlere dayalı makaleleri, bugün de hala değerlerini korumaktadır.

* Bu makale, daha önce *Pir Sultan Abdal* dergisinde (sayı: 32, Mayıs 1999, s.2-8) yayınlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Anahtar Kelimeler; Alevîlik-Bektaşîlik, Tarih, Türkler, Safevî, Türkmenler, Osmanlı

1930'lu, 40'lı, hatta 50'li yıllarda, kısmen edebî ve folklorik nitelikli araştırma ve derleme çalışmalarının, Alevî-Bektaşî nefeslerinden oluşan koleksiyonların yayınlanmasından öte, özellikle 1940'lı yıllarda Alevîlik ve Bektaşîlik konusunda belli sayı ve nitelikte bir yayın faaliyetine rastlanır. Ancak 1950'lerden itibaren, belki de ülkede esmeye yüz tutan kısmî demokrasi rüzgarının etkisiyle bazı amatör araştırmacı ve yazarlar tarafından popüler nitelikli kitaplar yayımlanmaya başlandı. Bu dönemde mesela H. Basri Erk, Kemal Samancıgil, M. Halit Bayri, Osman Bayatlı, M. Teyfik Oytan ve Ziya Şakir gibi yazarların münferit yayınları dikkati çeker. Bunlar, bugünküler gibi "tezli" yayınlar olmayıp, doğrudan doğruya Alevîlik ve Bektaşîliğin inançları ve ritüelleri, mahiyeti hakkında bilgi vermeye, halkı ve entelektüelleri aydınlatmaya yönelik yayınlardır.

Bu yayınlar, daha çok popüler ve kısmen de bilimsel olmak üzere, araştırma, metin neşri şeklinde 1960'lı ve 70'li yıllarda da aralıklarla, belirli bir seviyede devam etmiştir. Fakat asıl 1980'li, hatta 1990'lı yıllardan itibaren ki, Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîliğe dair yayınlar giderek hızlanan bir tempo ile artmaya başladı. Bunun sebeplerinin incelenmesi ayrı bir konudur.

Bu yıllar, öncelikle Alevî ve Bektaşî kökenli yazarların atılım yaptığı yıllardır. Bu yayınların çoğu, daha öncekilerinin aksine, Türkiye'deki Alevîlik ve Bektaşîliğin geleneksel yapısını, inanç ve kültürünü, ritüellerini anlatmaktan ziyade, tezli, keskin dilli, hırçın, tepki ve sataşma dolu yayınlardı. Böyle olmaları bir yana, önemli bir kısmı, hatta büyük çoğunluğu hiç bir bilimsel birikim ve tarihsel arkaplan temeline dayanmayan, metotsuz ve belki daha önemlisi, birçok tarihsel saptırmalar ve yanlış bilgilerle, bilimsel açıdan geçersiz tezlerle ve ideolojik önyargı ve ithamlarla dolu olup, Alevîlik ve Bektaşîliği yüceltmeye yönelik, propaganda niteliğini taşıyan yayınlardan oluşuyordu. 1990'lı yılların başlarındaki kadar keskin ve yoğun olmamakla beraber, bu eğilimin günümüzde de çoğunlukla aynı çizgiyi takip ettiğini söyleyebiliriz. İşte bu yazıda biz, bu yayınlardaki önemli tarih saptırmalarını, yanlış yaklaşım ve hatalı tarihsel perspektifleri konu edinmek durumundayız.

Şunun altını çizerek vurgulayalım ki, Alevîlik ve Bektaşîlik gibi, uzun bir zaman ve mekân sürecinin yarattığı senkretik bir inanç sistemini ve kültürünü, onu üreten toplumsal yapıyı, onun tarihsel arkaplanını ve gelişim sürecini ihmal ederek, yahut küçümseyerek, sadece bugünkü durumunu ele a-

lıp incelemek veya yalnızca geçmişini dikkate alıp bugününü hesaba katmadan anlamaya ve değerlendirmeye çalışmak asla mümkün değildir; büyük yanıştır. Başka bütün benzeri senkretik inanç sistemlerinde olduğu gibi, Alevîlik ve Bektaşîliğin, tarihin belli bir devrinde ve belli bir mekânında bugün bildiğimiz hüviyetiyle birden belirdiğini varsaymak, bu konuda yapılacak yöntem hatâlarının en büyüğüdür. Buna rağmen bu yapılmakta, yapılmakta ısrar edilmekte; sanki Alevîlik ve Bektaşîlik, bugün bildiğimiz şekliyle tarihte birden bire meydana çıkmış ve bugüne de hiç değişime uğramadan öylece gelmiş gibi kabul olunmaktadır. Genellikle mevcut yayınlarda bu büyük yöntem yanlışını görebilmek zor değildir.

Bununla bağlantılı başka bir yanlış, Alevîlik ve Bektaşîliği incelemekte olanların, bunların inanç yapısını, ritüellerini, hattâ toplumsal tabanlarını, tarihsel gelişim sürecinden tamamıyla bağımsız olarak açıklamaya çalışmalarıdır. Oysa bilimsel yöntem bunun aksini gerektirir. Alevîlik ve Bektaşîliğin oluşum ve gelişimi, hiç şüphe yok ki onu yaratan sosyal tabanla, yani Alevî ve Bektaşî dediğimiz toplumun tarih boyunca kendi iç gelişim süreci ve temasta bulunduğu kültür çevreleriyle çok yakından bağlantılıdır. Bu bağlantılar Alevîlik ve Bektaşîliğin hem inanç yapısında, hem de ritüellerinde çok açık bir biçimde görülür.

Bu temel yöntem yanlışlarından sonra, tarih ve tarihsel ve perspektif yanlışları üzerinde ciddi bir biçimde durmak gerekir. Bunları sırayla şöyle ele alabiliriz:

1- Alevîliğin kökeni ve doğuşu konusunda tarih yanlışları

Bu konudaki genel kabul, olayın Peygamber sonrasında hilâfet meselesi etrafındaki tartışmalardan ve siyasal kavgalardan doğmuş olduğudur. Büyük bir ihtimalle Alevî (Ali'ye mensup) teriminin ve Alevîlik'le Bektaşîlik'teki "Hz. Ali kültü"nü'nün ilk bakışta doğurduğu izleniminin de etkisiyle olsa gerek, bu önkabul istisnasız hemen hemen Alevî, hatta Sünnî kökenli birçok yazar tarafından benimsenmiştir. Halbuki İslam tarihini iyi tanyanlar şunu çok iyi bilirler ki bu mücadeleler, Alevîliğin değil, Şîîliğin doğuşunu hazırlayan olaylardır. Oysa sözü edilen yaklaşım, Alevîliğin Şîîlik'ten doğduğu şeklindeki yanlış ve çok yanıltıcı bir varsayımı beraberinde getirir ki bu, tarihsel olguyla kesinlikle uyuşmaz. Çünkü, merhum Nejat Birdoğan'ın bir kitabında gayet yerinde bir tespitle söylediği gibi, "*Kerbela olmasaydı da Alevîlik olacaktı*". Alevîliğin kökeninin ve doğuşunun ne Hz. Ali'nin Emevîler'le yaptığı hilâfet mücadelesiyle, ne de bu mücadelenin cereyan ettiği mekân ve zamanla uzak yakın en ufak bir ilişkisi yoktur.

Alevîlik, daha doğrusu sonradan üzerinde Alevîliğin temellendiği, bizim "heterodoks Türk Müslümanlığı" dediğimiz olay, o zamanlar hiç şüphesiz ki, adı bu olmamakla beraber, Hz. Ali kültünden tamamen uzak bir şekilde 10. yüzyılda Türkler'in İslamiyet'i kabulü ile birlikte doğan ve gelişmeye başlayan bir olaydır. Bu olaya Şîî etkilerin karışması ve heterodoks Türk Müslümanlığının bugünkü bildiğimiz Alevîlik şekline gelişi, modern bilimsel araştırmaların kesin olarak ortaya koyduğu üzere, 13. yüzyılda başlamış, ama 15. yüzyılın sonralarıyla 16. yüzyılın başlarında Safevî propagandasıyla hızlanmış. Tarihi tersine döndürmek mümkün olmadığına göre, bu tarihsel gerçek değişmeyecektir.

Bugün Alevîlik ve Bektaşîlik'te temel nitelikte gördüğümüz Hz. Ali, Oniki İmam ve Kerbela Matemî kültleri, dolayısıyla bunları vurgulayan Alevî adı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, adı o zamanlar Alevîlik olmayan, ama daha Orta Asya'da muhtelif Türk zümreleri arasında 10. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan, bir İslam heterodoksisi olduğu kesin bulunan olayın başlangıcında yoktur. Bu Türk zümreleri, Orta Asya'da zuhur eden bir takım siyasal olaylar sebebiyle 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu'ya geldikleri zaman da bu durumda idiler. Bugün bazılarının yanlış olarak Alevîliğin başlangıcı saydıkları, ama onun Anadolu'daki tarihinde şüphesiz temel nitelikte bir yeri olan 1240'taki Babaîler isyanına katılan heterodoks Türkmen zümreleri, Şîî motiflerle henüz karşılaştılar. Dolayısıyla Şîî motifleri tam anlamıyla tanıyıp özümsememişlerdi. Bunun öyle olduğu bilimsel olarak ispatlanmıştır.

O halde Alevîlik ve Bektaşîliğin temel inançları arasında sayılan ve bu inanç sistemine bugünkü bildiğimiz yapı ve çehresini kazandıran bu Şîî motifleri, ne zaman ve nasıl devreye girdi? Bir başka ifadeyle, bu heterodoks Türk Müslümanlığı ne zaman Alevîlik haline dönüştü?

Bu dönüşümü simgeleyen büyük olay, 15. yüzyılın son yıllarında başgösteren Hurûfî, fakat asıl Safevî propagandası oldu. O zamana kadar İran'da ne demografik, ne de siyasî ve dinî bakımdan üstünlüğü henüz eline geçirememiş olan Oniki İmam Şîîliği, Türk tarihinin ve Erdebilîgulları'nın son derece dikkate değer şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Haydar ve asıl, oğlu İsmail Safevî'nin mâhirane siyaseti sayesinde 16. yüzyıl başında İran'a hakim oldu. O da hakimiyetini geniş ölçüde, Türkiye'deki yayınlarda, kitaplarda hiç sözü edilmeyen -belki çoğu Alevî-Bektaşî kesiminin dahi bilmediği- Şah İsmail tarafından uygulanan geniş çaplı Sünnî katliamıyla sağladı.

Şah İsmail'in mükemmel teşkilatçılığı ve yöntemleri sayesinde Oniki İmam Şîîliği, *mehdîci* (mesiyanik) bir espri ile halife denilen propagandacı

misyonerler aracılığıyla, Anadolu'nun yarı göçebe bir hayat sürdüren heterodoks Türkmen ve Kürt boyları arasında yayılmaya başladı. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fatih Mehmed'in başlattığı merkezî yönetimin bir gereği olarak yerleşik hayata geçmeye zorlanan, ama buna bütün gücüyle direndikleri için baskı ve hatta zulme maruz kalan yarı göçebe Türkmenler, bu mehdîci propagandadan etkilenmeye çoktan hazır idi. Çünkü onlar kendilerini Osmanlı yönetiminin baskısından ve zorlamasından kurtaracak bir mehdî bekliyorlardı. Bu mehdî, Şah İsmail şeklinde zuhur etti.

2- Alevî ve Bektaşî inançlarının temelleri ve kökenleri hakkındaki tarihsel perspektif hatâları

Bu konudaki ana yanlış ve bunlara dayalı iddialar iki grupta toplanabilir:

a) Alevîlik-Bektaşîliğin dini bir senkretizm olmadığı iddiası

Alevîliğin daha çok geleneksel yapısına sadık bir kısım yazar, Alevîlik-Bektaşîliğin, temelini İslam oluşturmakla birlikte, başka dinlerin etkilerini taşıyan bir dinî senkretizm olmadığını, onun İslam'ın asıl ve orijinal biçiminden ibaret bulunduğunu ileri sürmekte, Alevîlik-Bektaşîliğin bir dinî senkretizm olduğuna kani bulunanları şiddetle eleştirmektedirler. Halbuki bu konudaki bilimsel araştırmalar bu iddianın bilimsel açıdan geçerli olmayacağını çoktan ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu bilimsel araştırmalar, Alevîlik-Bektaşîliğin İslam temelinde, Türkler arasında eskiden yayılan dinlerin geniş ölçüde etkisini taşıdığını ikna edici ve reddi mümkün olmayan bir biçimde göstermektedir.

Bu senkretizmin unsurlarından birisi *Şamanizm*'dir. Bu konudaki araştırmalar Köprülü'den sonra da uzun müddet devam etti ve mesela Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik meselesi -milliyetçi bir perspektif doğrultusunda olmakla birlikte- ilk defa bilimsel olarak inceleyen merhum Mehmet Eröz tarafından sürdürüldü. Ancak bu unsura ağırlık verenlerin düştükleri bir hatâ vardı ki o da, Türkler'in bilinebilen en eski inanç sistemleri olan Gök Tanrı kültü, Tabiata kültleri ve Atalar kültü ile, Şamanizm'i aynı şey zannetmekti. Bu yanılgıya, Şamanizm ile ilgili, yerinde yapılmış araştırmaların sonuçlarını ilk defa sunan Radloff'un verdiği bilgiler sebebiyet vermiştir. Oysa Radloff, bize Şamanizm'in Orta Asya'daki eski Türk inançlarıyla bütünleşmiş 19. yüzyıldaki şeklini anlatmaktaydı. Bugün Mircea Eliade, Jean-Paul Roux'nun ve Vladimir Basilov'un araştırmalarından haberdar bulunanlar, meselenin esasına vakıftırlar.

Bu senkretizmin çok önemli diğer elemanları ise, yaklaşık VII. yüzyıldan beri Uygurlar başta olmak üzere muhtelif Türk boyları içinde yayılan Bu-

dizm ve Maniheizm'dir. Bunların etkisi bugün bile Alevî-Bektaşî inançlarında, menkıbelerinde ve ritüellerinde açıkça görülebilmektedir. Bu konuda yapılmış çalışmalar ilginç sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Eski Orta Doğu, Mezopotamya ve Anadolu'nun payen kültürlerinin katkısına gelince, bu mesele de, bilimsel temellere dayandırılmadan bazı Alevî yazarlarca aşırı büyütülmek suretiyle Alevîlik ve Bektaşîliğin esas olarak bu kültürlerin eseri olduğu ısrarla savunulmaktadır. Alevî-Bektaşî inançlarının kökeni açısından en az ötekileri kadar yanlış olan bu tez, Alevîlik ve Bektaşîliğin temeli olarak değil, ama Alevî-Bektaşî sentretizminin ihmal edilmesi gereken bir unsuru olarak dikkate alınmalıdır.

O halde sonuç olarak Alevîlik ve Bektaşîliği doğuran İslam-Türk heterodoksisinin, gerçekten de Orta Asya'daki eski Türk inançlarıyla başladığını, Şamanizm, Maniheizm ve Budizm ile mistik bir niteliğe büründüğünü, Zerdüştilik ile beslendiğini, Yesevîlik ile İslam'ın ve İslam sülûlîğinin damgasını yediğini, buna Horasan Melamefîliğinin kalenderâne tavrının eklenip önce Hurûfilik, hemen arkasından da İmamiye Şiası motifleriyle yeniden şekillendiğini kabul etmemiz gerekecektir. İşte çok kısa ve kaba hatlarıyla Alevîlik ve Bektaşî senkretizminin gerçek hikayesi budur.

b) Alevîlik-Bektaşîliğin bir heterodoksi olmadığı iddiası

Bu iddiayı da yukarıdaki gibi geleneksel Alevîlik-Bektaşîlik çizgisini sürdüren yazarlar özellikle ortaya atmakta ve aksini söyleyenleri adeta aforoz etmektedirler. Halbuki onların *heterodoksi* (cemaat dışı) kelimesine duydukları bu alerji, muhtemelen bu kelimenin *heretik* (sapkın) kelimesi ile karıştırılmasından ve dolayısıyla yanlış algılanmasından ileri gelmektedir. Oysa *heterodoksi* kelimesi, bizce siyasal iktidara aykırı konumu, çok güçlü senkretik inanç yapısı ve panteist bir Tanrı anlayışıyla tam anlamıyla "Sünnî cemaat dışı" olan Alevîlik-Bektaşîliği en iyi niteleyen bir terimdir.

3- Sünnîlik hakkındaki yanlış tarihsel perspektifler

Alevîlik-Bektaşîlik hakkındaki hemen bütün kitaplarda ve muhtelif dergilerde çıkan yazılarda, İslam tarihini, Kelâmı (İslam teolojisini) ve mezhepler tarihini bilmeyen ve biraz da önyargıyla hareket eden yazarların en fazla içine düştükleri bir diğer tarihsel perspektif yanılgısı da, Alevîlik ve Bektaşîliğin ezilen halkın, Sünnîliğin ise ezen yöneticilerin din anlayışı olduğu iddiasıdır. Bununla paralel bir diğer iddia ise, Sünnîliğin Emevî, dolayısıyla Arap Müslümanlığı, Alevîlik-Bektaşîliğin ise, halis Türk Müslümanlığı olduğu yanılgısıdır. Bu gerçek dışı tez, İslam tarihini, Kelâm biliminin tarihsel gelişimini, Sünnîliğin ve diğer mezheplerin

oluşum şartlarını doğru bilmemekten, biraz inanç taassubundan ve kamuoyunda kendini meşrulaştırma amacını taşıyan, propagandaya yönelik tavırlardan kaynaklanmaktadır. Alevilik ve Bektaşiliğin, Türkler'in içinden çıkmadığı çok açık olan, demin sözünü ettiğimiz bir takım dinlerden köklü etkiler taşıyan bir senkretizm olduğu gerçeği karşısında böyle bir iddia geçerliliğini yitirir. Zaten hangi dinin veya mezhebin yüzde yüz millî olduğu ileri sürülebilir? Dinleri ve inançları, mezhepleri millîleştirmek, onların evrensel olduğu gerçeği ile bütünüyle çatışan asosyolojik bir tutumdur. Zaten yeterince vâkıf olmak kaydıyla, tarihin bizzat kendisi de bu tür bir iddiayı doğrulayacak en ufak bir veriye sahip değildir.

Özellikle Alevî kökenli yazarlar bu iddiayı Emevî dönemi ile 16. yüzyıl Osmanlı döneminin -hiç şüphesiz çok yüzeysel- gözlemine dayanarak ortaya atmaktadırlar. Ancak şunu unutmamalıdır ki, Emevî iktidarı tek başına Sünnîliği temsil etmediği gibi, bu iktidarın zulmüne uğrayanlar veya ona karşı çıkanlar yalnız Şiîler veya Peygamber sülalesi değil, aynı zamanda Sünnî çevrelerdi. İslam tarihinde merkezî yönetimlerin veya mahallî idarecilerin zaman zaman baskı ve zulmüne maruz kalanlar, yalnız Sünnî olmayanlar değil, aynı zamanda Sünnî halk, hatta Sünnî ulema idi. Çünkü bu baskılar sonucu çıkan isyanlara, her iki kesimden insanların katıldığını biliyoruz. Bu söylediklerimizi ispat edebilmek için Osmanlı arşiv kayıtlarına bakmak yetecektir. Bu meselede Alevî kökenli yazarların ayırt edemedikleri şey, filan veya falan devirde Sünnî iktidarların, meşrû veya gayri meşrû birtakım siyasî amaçlarla ortaya koydukları tavır ve davranışları, siyasî tavır olarak değerlendirmek yerine, Sünnîlik'le özdeşleştirmektir.

Alevî-Bektaşî yazarlar Sünnî İslam'la muhasebelerini yaparken, Emevîler devrinden Osmanlılar'ın son zamanlarına kadar siyasî iktidarların politik bir araç olarak kullandıkları siyasallaşmış Sünnîlikle, daha doğrusu siyasî iktidarların Sünnî İslam'ı kullanarak yürüttükleri siyasetle, Sünnîliğin birbirinden farklı şeyler olduğuna dikkat etmemektedirler. Bu, son derece nazik ve gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Bir kere daha vurgulayalım ki, burada özenle ayırılması gereken ince nokta, Sünnîlik, Şiîlik veya Alevîlik adına yapılan siyasetle halk arasında bir inanç sistemi ve hayat tarzı olarak yaşamakta olan Sünnîlik, Şiîlik veya Alevîliğin ayrı şeyler olduğudur. Nitekim Alevî-Bektaşî yazarların hemen hiçbiri ne Şiîliği, ne de Sünnîliği -ele aldıkları daha pek çok meselede olduğu gibi- ciddi bir biçimde incelemek gerektiğini duymamışlardır. Bibliyografyalarına, dipnotlarına şöyle bir göz gezdirmek bunu ispata yeterlidir. Bu ise çok önemli bir eksiklik; çünkü bugün için artık Şiîliğin

ve Sünnîliğin muhtelif biçimlerinin tarihi çok iyi bilinmektedir. Bu tarihi yetkiyle ortaya koyan yüzlerce bilimsel araştırmayı yok sayarak polemige ve spekülasyonlara sapmak fuzuli bir mesaiden başka bir şey değildir.

4- Osmanlı tarihi ile ilgili yanlış perspektifler

a) İlk Osmanlıların Alevî olduğu iddiası

Alevî-Bektaşî kesimi bu meseleye bugüne kadar, yaşadığı ıstırapların etkisiyle belki haklı olarak duygusal ve tepkisel bir biçimde yaklaştı ve Osmanlı'yı lanetledi. Günümüzde Alevî yazarların bu konudaki düşünceleri bu tespitlerimizin bir göstergesidir. Bu konuda yapılan yayınlar, Osmanlı dönemine henüz soğukkanlı ve objektif yaklaşımlardan uzaktır. Kanaatimizce bu meselenin çözüm yolu ancak doğrudan doğruya dönemin orijinal kaynakları üstünde yapılacak bilimsel araştırmalardan geçer. Üstelik bu konuda Batı'da yapılan çok ciddi ve önemli araştırmalar da vardır. Alevî yazarların bunları dikkate almaları gerekir.

İşte bu çalışmalar dikkate alınmadan ve ilgili kaynaklar iyi ve doğru okunmadan ileri sürülen iddialardan biri de, ilk Osmanlı hükümdarlarının Alevî oldukları iddiasıdır. Bu, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan Rum Abdalları meselesinin tamamıyla eksik ve yanlış algılanmasından ileri gelmektedir. Çoğu Alevî-Bektaşî yazarlar, Abdal Musa, Geyikli Baba, Şeyh Edebalı gibi, *Abdalân-ı Rum* zümresine mensup şeyh ve dervişlerin Alevî oldukları, dolayısıyla bunlarla yakınlıkları çok iyi bilinen ilk Osmanlı padişahlarının da Alevî oldukları, olmaları gerektiği varsayımından hareket ediyorlar. Oysa heterodoks bir Müslümanlık anlayışına mensup bulduklarından şüphe olunmayan bu şeyh ve dervişlerin, henüz Şîî motifleri yeterince tanımadıkları, dolayısıyla Alevî olarak nitelendirilmelerinin mümkün olamayacağı, Batılı tarihçilerce de yıllardan beri bilinmekte ve yazılmaktadır. *Rum Abdalları*'na bağlı ocakların Alevîlik-Bektaşîlik'le ilgisi ise başlangıçtan değil, heterodoks kesime mensup bulunmaları sebebiyle, Safevî propagandası sırasında ona bağlanmalarından ileri gelmektedir.

b) "Alevî katliamı" ve "Alevî isyanları" meselesi

"Alevî katliamı" meselesi, Alevî-Bektaşî yazarların Osmanlı tarihiyle ilgili yanlış perspektiflerinin en nazik ve üzerinde en çok spekülasyon yapılan konularından biridir. Alevî-Bektaşî yazarlar bu konuda henüz, arşiv kayıtları başta olmak üzere ana kaynaklarla doğrudan temasa geçerek araştırma yapacak konuma gelmedikleri için, bilimsel verilerden çok, spekülasyonlara itibar etmektedirler. Onlar, Osmanlı merkezî iktidarının Alevî aleyhtarı po-

litikasının temel ve gerçek sebepleri ve İ. Hakkı Uzunçarşılı gibi bazı tarihçilerin "Alevî isyanları" dedikleri XVI. yüzyıl Orta Anadolu ayaklanmaları hakkında bilimsel yaklaşıma dayalı araştırmalardan çok, ikinci, üçüncü elden ideolojik araştırmalara itibar ve daha ziyade tepkisel yaklaşımlarla ideolojik perspektifleri tercih etmektedirler.

"Alevî katliamları" denilen olayların, Yeniçağ Avrupasında Reformasyon hareketleri sırasında rastlanan bilinçli ve sistematik Protestan katliamları cinsinden olmadıkları, bu konuda bilimsel araştırmalar yayımlayan Batılı tarihçilerce de gösterilmiştir. Bu araştırmalar, Yavuz Selim zamanındaki bu "katliamlar"ın hakikaten Anadolu'da Alevîleri ortadan kaldırmaya yönelik sistematik katliamlar olmaktan çok II. Beyazıt zamanında isyan çıkaran veya isyanlara katılan Alevîlere yönelik bir cezalandırma hareketi olduğunu ortaya koymuşlardır. Tabii bu cezalandırmalar esnasında "kununun yanında yaşın da yakıldığı" olayların vukû bulmadığını söylemek mümkün değildir. Osmanlı ve İran kaynakları, bu devirde ne Osmanlı yönetiminin, ne de Sünnî halkın, Batıda olduğu gibi, Alevî toplumuna karşı gerçekten bir katliam hareketine giriştiğini tespit etmiyorlar. Buna karşılık Şah İsmail'in, İran'da Safevî devletini kurarken, İran'ı bütünüyle Şiîleştirmeye yönelik geniş çaplı bir Sünnî (Şafii) Kürt katliamına giriştiği ise, bizde hiç temas edilmeyen, ama dönemin İran kaynaklarına yansıyan bir tarihsel vakıa olduğu gibi, Batılı tarihçilerce de kabul edilmektedir.

"Alevî isyanları" denilen XVI. yüzyıl Orta Anadolu isyanlarının ise, bir Sünnîlik-Alevîlik çatışması, birer dinî isyan değil, tamamen sosyo-ekonomik rahatsızlıklardan kaynaklanan bir takım ayaklanma hareketleri olduğunu, bunlara yalnız Alevî konar-göçer veya köylü Türkmenler'in ve Kürtlerin değil, Sünnî köylülerin de katıldığını yine arşiv kaynaklarından rahatlıkla görebiliriz. Dolayısıyla bu isyanları sırf Alevî halkın çıkardığını varsayarak bir çeşit mezhep isyanları olduğu şeklinde bir algılama, tamamıyla tarih dışı bir algılamadır. Merhum Mustafa Akdağ'ın çalışmaları bu hususu yeterince kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, Alevîlik, Bektaşılık araştırmaları bizim için sırf bir bilimsel ve kültürel merak konusu olmaktan çok öteye, bugünün ve geleceğin Türkiye için, Türkiye'de yaşayanlar için, son derece hayatî bir önem arz etmektedir. Bu sebeple bu araştırmaların ideolojik, siyasî ve mezhebî propagandaların etkisinden arındırılarak yürütülmesi şarttır. Mutlaka ve mutlaka bilimsel yöntemlerle ve çok iyi bir önyargısız bilimsel hazırlıkla yola çıkılması, "olmazsa olmaz" bir başka şarttır. Ayrıca, Türkiye içinden ve dışından şu veya bu görünümde vuku bulan her türlü siyasî ve bilimsel kılıklı

manipülasyonlara karşı çok dikkatli ve bilgili olmanın vazgeçilmez olduğuna da inanmak gerekir.